

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון תשע"ז

כרך ד

עורכים:

משה צפור
אהרן מונדשיין
אליסיה גרינבנק

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"נ אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@macam.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	עם הספר - דבר נשיא המכללה
9	דבר המערכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | תנ"ך

15	פילגש בגבעה ואמת היסטורית במקרא	גבריא אל ברזילי
27	מגילת אסתר - המאבק המגדרי	חנה קהת
39	שמות פרטיים עבריים חדשים שנולדו בתקופת בית שני מתוך פרשנות המקרא	אהרון דמסקי
55	פירוש ר' יוסף חיון לספר יואל	משה צפור

שער שני | תושב"ע

97	מדוע ביקש עלי להרוג את שמואל? - קריאה בפרשנות הסיפורית של חז"ל למקרא	תמר מאיר
115	צמר חיה שבים	זהר עמר

שער שלישי | חינוך

125	התמודדות משפחות שלהן ילדים תאומים שאחד מהם על רצף האוטיזם (ASD) והשני בעל התפתחות תקינה	אליסיה גרינבנק ומיכל טל
149	בחינת הבשלות לעלייה לכיתה א' על היבטיה השונים	אתי רוזנטל
157	ההשפעה של תכנית שיעורי שחייה על דימוי עצמי בקרב בנים ובנות בגילאי 10-11	רות פילץ-בורשטיין ועידית דיקן-רונד

שער רביעי | ספרות

169	שירת התנ"ך של יורם טהרלב	יוסף פריאל
203	קריאה ספרותית בפיוט "אלהים ממכון שבתך"	תמר לביא
223	על אחרות ודמיון ספרותי בכתיבתו של א.ב. יהושע	כרמלה סרנגה ורחל שרעבי

שער חמישי | אמנות ומוסיקולוגיה

247	הלחנת מזמור ק"נ בתהלים יחסי מוסיקה-טקסט במוסיקה המערבית	אפרת בוכריס
269	"אַתְּ תִלְכִּי בְשֹׁדֶה" אמנות ישראלית עכשווית	רחלי ברגר

281 תקצירים מתורגמים

שער שישי | Articles in English

E3	Storytelling and Silences in Rebecca Goldstein's Mazel and Kim Chernin's In My Mother's House	Klarina Priborkin

E27 Translation of Abstracts

שמות פרטיים עבריים חדשים שנולדו בתקופת בית שני מתוך פרשנות המקרא

אהרן דמסקי

תקציר

שמות מקראיים עשויים לשקף פן היסטורי-לשוני בעולם העברי הקדום. מאמר זה דן בשמות פרטיים אחדים ובדרכי מתן שמות בתקופת בית שני (539 לפנה"ס – 70 לספירה). השמות משקפים תהליכים היסטוריים, כגון הקנוניזציה והפרשנות הקדומה של המקרא. העיסוק האינטנסיבי בטקסט המקראי הביא ליצירת שמות פרטיים חדשים. כך למשל, הבנה מוטעית של מונחי שארות יצרה שמות מדומים (שאנו מכנים 'שמות רפאים'), כמו וְשָׁנִי (דה"א ו' 13, תמורת וְשָׁנִי, השני), אביה (ב' 24, תמורת אביהו=אביו); אֶחָיוֹן (ב' 19, תמורת התואר אֶחָיוֹן); חוסר הבנה של מילים זרות יצר את השם חָן (זכ' ו' 14, במקום לחן; המונח 'לחן' משמעו משרת בקודש); טעות פליאוגראפית יצרה את השם יָנוֹן (תה' עב' 17, במקום הפועל 'יָנוֹן'). כמו כן פרשנות מוטעית יצרה שמות כמו אביגדור (ד' 18, למעשה: אבי משפחת יושבי גדור); ומלאכי (מלאכי א' 1, שהוא בעצם כינוי: השליח שלי – שהוא שיבוש של 'מלאכו': דבר ה' ביד שלוחו, נביאו). שמות מסוימים קיבלו דמות חדשה בעל פן דתי, כגון השם יוסף, שהוא פועל בעתיד (בר' ל' 24), נעשה לשם תיאופורי: יהוסף (תה' פא' 6) וכן יוספיה (עז' ח' 10). ההשפעה ההולכת וגוברת של הארמית ושל היוונית הביאו לאימוץ שמות לא עבריים וגם לתופעה של

מתן שמות כפולים, עברי ולועזי. כל ההתפתחויות הללו ודומיהן – עד עצם היום הזה – העשירו את מאגר השמות העבריים. עם זאת, התפשטות המנהג של קריאת שם לילוד על שם בני דור קודם, צמצמה את התפשטותם של כמה מן השמות המיוחדים או הייחודיים שאנו מצביעים עליהם כאן.

תאריכים: שמות פרטיים, שמות מקראיים, 'שם רפאים', 'לא-שם', 'מונדגריין', רשימות יחס מקראיות, טעויות העתקה וטעויות שמיעה

מבוא

בכל עם צאים ונולדים מפעם לפעם שמות פרטיים חדשים שנכנסים לתוך אוצר השמות הלאומי המקובל. תקופת בית שני (539 לפנה"ס – 70 לספירה) הייתה תקופה תוססת וסוערת, חלו בה תמורות מרחיקות לכת בתחומי החברה, הדת והלשון בהשפעות הבבלים, הפרסים, היוונים, ההלניסטים והרומאים מחוץ, והשפעות של תהליכים פנימיים יהודיים מבית, החל מראשית המאה השישית לפנה"ס.

ניתן למנות תהליכים אלו:

התפוררות של המסגרת השבטית שאפיינה את התקופה מימי השופטים עד לחורבן בית ראשון;
 כיבוש של ממלכת יהודה על ידי האימפריה הבבלית ואיבוד עצמאותה הפוליטית;
 היווצרותה של הפזורה היהודית שהתפשטה בעיקר בתקופה הפרסית לעברים שונים, ובכל מקום קיבלה צביון חדש משלה;
 השפעותיהן של הלשונות הארמית והיוונית, בעיקר מאז שהפכו להיות השפות המדוברות בפי היהודים;
 הופעת תנועות של התעוררות דתית, ומאוחר יותר תחת השפעת ההלניזם – פלגנות כיתתית;
 היווצרות הקונויזציה והפרשנות של התנ"ך.

מאמרי זה ראשיתו בהרצאה שנישאה בכנס ה-25 של הקונגרס הבינלאומי למדעים אונומסטיים (ICOS) 25 שנערך בגלאזגו שבסקוטלנד ב-29 באוגוסט 2014, ועובדה למאמר: "New Hebrew Names in the Second Temple Period: A By-product of Biblical Exegesis", in Carole Hough and Daria Izdebska (eds.) *Names and Their Environment: Vol. 3: Anthroponomastics, Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences 24*, (Glasgow, Scotland: University of Glasgow): pp. 41-51

המאמר עובד מחדש לצורך הפרסום בכתב-העת הזה, תורגם לעברית ונערך בידי פרופ' משה צפור. רצוני להודות לו על הערותיו מאירות העיניים שבאות לידי ביטוי במופיע כאן.

הנחת היסוד שלנו היא שתמורות והתפתחויות אלה השפיעו לא רק מבחינה תרבותית ודתית, אלא גם על חיי היום-יום של היהודים, ובין השאר מצאו את ביטויין גם בשמות שהעניקו לילדים ובעצם דרכי השיום (נתינת שמות). יש מן השמות הללו שנוצרו על רקע אירוע אישי או לאומי; שמות אחרים לקוחים כמות שהם מן הסביבה הלא-יהודית. תופעה זו נמשכת עד לימינו.

היווצרותה של הפזורה היהודית כבר בראשית ימי שיבת ציון, וכתוצאה – גם השפעותיהן של הלשונות האכדית, הארמית ומאוחר יותר היוונית, הביאו לאימוץ של שמות לא-עבריים, וגם לתופעה של מתן שמות כפולים, עברי ולועזי – נוהג הרווח עד היום הזה (דמסקי 1999). לדוגמה, השם אסתר (כך במקורות היהודיים, וכנראה על שם האלה הבבלית Ishtar; ביוונית: Ἀστού) שפירושו "כוכב", והכוונה במיוחד לכוכב נוגה, ובמקורות התלמודיים: איילת השחר היא אסתר (יומא כט ע"א), דניאל הוא בלששצר (Belīš-shar-ušur, כלומר: "שמור חיי המלך", שם נאה לעבד המלך), וגם חבריו של דניאל נושאים שני שמות, אחד עברי והאחר לועזי – זה שניתן להם על ידי רב סריסים (דנ' א, ז-ח): חנניה הוא שדרך, מישאל הוא מישך, ועזריה הוא עבד-נגו (שיבוש של שם האל נבו Nabu). ייתכן שהשמות שדרך ומישך הם שמות אירניים (צדוק, 1976). השמות הלועזיים מדגישים את זרות הילדים המנותקים ממקורם האתני. גם ברשימת מנהיגי עולי בבל בשנת 522 (עז' ב, ב) אנו מוצאים שמות לא-עבריים: זרובבל, כלומר "זרע [של האל הבורא מרדוך שמקדשו ב]בבל"; מרדכי (הוא האל הבבלי מרדוך), ובלשן (Belshunu, "בעל/אדון שלהם"), ויכול להיות במקורו שם מורכב: Marduk belshunu; ובדור הקודם: ששבצר (Shawash-abu-ušur, כלומר "[האל] שמש [את ה]אב שמור"). השימוש בשמות כאלה, שבהם שמות אלילים, מראה שהיהודים כבר לא חששו מהשפעת האלילות המקומית.¹

בתקופה זו גם מתרחב המנהג של פפונימיה (papponymy) – נתינת שם על שם הסב)², מגמה שהפחיתה את התופעה של יצירת שמות חדשים, תופעה שאפיינה את תקופת המקרא (דמסקי 2016).

קיימת גם נטייה דתית לקחת שמות מקראיים ולהוסיף עליהם את המרכיב התיאופורי "יהו". למשל "יוסף" (הפעיל, גוף שלישי של הפועל יס"ף [ראו בר' ל, כד]) הורחב

1 בדומה לזה אימצו היהודים את שמות החודשים הבבליים, המציינים את מספרם הסידורי: marah (marah) arah shamnut (w)arah, teshritu, abu, elulu, tammuz, du'uzu (simanu, ayaru, nisanu, shwan) (החודש השמיני=shwan, kislimu, shabatu, addaru).

והם הפכו להיות השמות הרשמיים (ירושלמי ראש השנה א, ב [נו ע"ד]); כך החל בספרי התנ"ך המאוחרים (אסתר ונחמיה), והם תואמים עם שמותיהם המספריים הסידוריים, למשל אסתר ג, ז: בְּחַדְשׁ הָרְאִשׁוֹן הוא חֲדָשׁ נִסָּן [...] לְחַדְשׁ שְׁנִים-עֶשְׂרֵה-הוּא-חֲדָשׁ אֲדָר.

2 התופעה נדירה בישראל בתקופה הקדומה. מצאתי שתי דוגמאות: נחור בן תרח בן נחור; ואולי מעכה בת אבי(י)שלום בן מעכה (שמ"ב ג, ג: מל"א טו, ב).

ל'יהוסף' (תה' פא, ו), כאילו היו"ד הוא קיצור של שם ההוויה; לשם הזה יש גם הרחבה תיאופורית בדרך אחרת: יוספיה (עז' ח, י); השוו לשם יעקב שכנראה הורחב ל'יהועקב = עקביה (יומא נב ע"ב)³ ובדומה לזה: הרחבת השם 'יהודה' ל'הודויה[ו]' (עז' ב, מ), תוך העברת המרכיב התיאופורי אל סוף השם. כן מוצאים אדם הרשום פעם אחת כ'יערה' (בן אחז; דה"א ט, מב) ופעם – בחילוף ד/ר ובהרחבת היו"ד של יערה למרכיב תיאופורי – כ'הועדה' (ח, לו); השם דוד הורחב ל'דודוהו' (המקביל ל'דודיהו', דה"ב כ, לז).

יש גם תופעה של כיווץ המרכיב התיאופורי "יהו" בתחילת השם ל"יו", כגון יהונתן-יונתן, או בסוף השם "יהו" ל"יה", כגון אליהו-אליה (מלאכי ג, כג).

'שמות רפאים'

כל אלה שמנינו הם שמות שניתנו במתכוון (בין שההסבר המקראי למתן השם ליילוד נכון ובין שאינו אלא אטימולוגיה עממית). אך לא בהם נעסוק כאן, אלא במה שנראה לכאורה בתוך הפסוק כשם פרטי מקראי, וכך התקבל במאגר השמות היהודיים החדשים – אבל ביסודו אינו שם פרטי ולידתו בטעות טקסטואלית גרידא. אלו שמות שנוצרו מתוך שיבוש פליאוגראפי (שיבוש בהעתקה); מתוך אי הבנה של מילה זרה – או מונח טכני – המופיעים בתוך הטקסט העברי; או – כפי שנדגים להלן – כתוצאה של תיקונים לא נחוצים של טקסט לא מובן, מעין פרשנות פנים מקראית. אני קורא לתופעה הזאת "שמות רפאים", בלועזית "ghost names", סוג אונומסטי שלא זכה להכרה נאותה בחקר השמות היהודיים (דמסקי 2011). זוהי תת-קבוצה מתוך תופעת היווצרות של 'מילות רפאים', כלומר מילים שנכנסו לשפה דרך טעות בקריאת טקסט או בשמיעתו. היות שמדובר בשמות המופיעים במהלך הקונויזציה של התנ"ך, יש להם הילה של קדושה שגרמה להם להיקלט כשמות אמיתיים במאגר השמות העבריים.

אין לערבב בין 'שם רפאים' עם קטגוריה אחרת, שהיא "לא-שם" (No-Name), דוגמת השם המקראי 'פלוני אלמוני' (רות ד, א) או 'פלמוני' (דניאל ח, יג), שניתן על ידי המחבר במגמה להביע ביקורתו כלפי הדמות הספרותית (דמסקי 1997). אבל התופעה היא כלל תרבותית, לדוגמה הכינוי "בית חלוץ הנעל", שמכאן ולהבא ייקרא בו המסרבו לייבם את אשת אחיו (דב' כה, י), וכן בתקופת המשנה הכינוי "אָחֵר", שהחלו להשתמש בו כתחליף לציון שמו של התנא אלישע בן אבויה לאחר שיצא לתרבות רעה (בבלי חגיגה טו ע"א; רות רבה ו). בדומה לכך, הכינוי "אחרים" שהעניקו לרבי מאיר בשל ניסיונו לערער על סמכותו של רבן שמעון בן גמליאל (הוריות יג ע"ב); וזה היה ה'שם' או הכינוי שבו הזכירו דברים שנאמרו מפיו: "ואחרים אומרים". בכינוי "אחרים" יש עוקץ נוסף המהדהד את הכינוי שניתן לאלישע בן אבויה רבו: "אחר".

יש לראות בהענקת ה"לא-שם" הזה ובשימוש בו מעין נידוי והטלת סטיגמה. כמדומה, זהו עונש קשה, במיוחד לרבי מאיר, שניתן לכנותו 'החוקר היהודי הראשון' – או כפי שמתאר התלמוד הבבלי: "רבי מאיר הוה דייק בשמא", כלומר היה מעיין בשמות ומוצא בהם משמעות, ואפילו בעלת השלכות מעשיות (יומא פג ע"ב). אם נשווה את שני הטיפוסים האלה של "שם רפאים" וה"לא-שם", נראה שהאחרון הוא תמיד מכוון, הוא אינו שם ממשי אלא כינוי בלבד, ולעתים קרובות זהו אמצעי ספרותי שנוצר על ידי מחבר הטקסט כדי להביע את ביקורתו השלילית, בעוד ש"שם רפאים" נולד על פי רוב בדרך מקרית. אולם כפי שנראה להלן, לפעמים לפרשנות חז"ל הייתה יד ביצירת כמה מן השמות החדשים הללו.

יְשָׁנִי, אָבִי, אַחִי, חוֹתָם, אֲבִיָּה – יצירת שמות מתוך מונחי שארות

נשוב עתה לשמות המחדשים הללו שכיניתי "שמות רפאים", ונתחיל בקובץ הגדול והחשוב של רשימות היחס שבספר דברי הימים, פרקים א-ט, שנידונו בהרחבה על ידי י' לוי (לוי 2001). הספר הזה חובר בשנת 400 לפנה"ס בערך, כלומר בימי בית שני, כאשר התרופפו המסגרות השבטיות וקשרי המשפחה כתוצאה מחורבן הבית וההגליות של השבטים. לקישורי השארות המתוארים בפרקים הללו הייתה אחיזה במציאות השבטית הקדומה המגדירה את יחסי החיתון ואת המחויבות המשפחתית המתבטאת במעמד הגואל (רות ד; יר' לב, ועוד). רשימות היחס המקראיות מלאות במונחים טכניים המציינים קשרים משפחתיים. בזמן חיבורן הן סייעו לבן השבט לדעת את מערכות הקשרים המשפחתיים המורכבים. מאוחר יותר, בתקופה הבתר-מקראית, הרשימות איבדו את הרלוונטיות החברתית המעשית שלהן. וכך, במקרים לא מעטים שובשו השמות בלא היכר (דמסקי 1993), ובמקרים אחרים הפכו למקור עשיר למדרשים.⁴

בעקבות מחקריי בגנאלוגיה המקראית והניסיון לעמוד על תבניות רשימות היחס, זיהיתי מספר מונחים שניתן להבחין שאינם שמות פרטיים אלא מונחים המגדירים קשרי שארות (kinship patterns). הבולט שבהם הוא התואר "בכור(ו)", ואילו הבן השני מוגדר "השני" או "משנהו", או בפשטות "ואחיו".

אף על פי שרשימות היחס בספר דברי הימים הן בדרך כלל פטריארכאליות, משובצות בהן גם רשימות המשקפות את ההתייחסות למשפחה מצד האם. בערבית היחס נשמר באמצעות המונח *ابن حال* "בן דוד מצד האם", לעומת *ابن عام* "בן דוד מצד האב". זו גם המשמעות של הזכרת התואר 'אחות' מפעם לפעם ברשימות היחס בספר דברי הימים

4 ראו פסחים עב ע"ב: אמר רמי בר רב יודא אמר רב: מיום שנגנז ספר יוחסין, תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניהם. אמר מר זוטרא: בין 'אצל' ל'אצל' טעינו ד' מאה גמלי דדרשא (טענו דרשות רבות, כמשאם של ארבע מאות גמלים, והכוונה לפסוק: "ולאֲצֵל שְׁשֵׁה בָּנִים וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם עֶזְרִיקָם בְּכֹר וְיִשְׁמַעֵאל וְשַׁעְרִיָּה וְעִבְדִּיָּה וְחֹנָן כָּל אֵלֶּה בְּנֵי אֲצִל" - דה"א ח, לח).

(ראו דה"א ז, טו; Demsky, 1982). האחות רשומה אחרונה, ללא קשר לגילה ביחס אל אחיה הצעירים ממנה (השוו: "מרים אחות אהרן", שמות טו, כ; ובמיוחד במד' כו, נט). יש לשים לב שבין הנשים הנזכרות ברשימות היחס הללו יש מי שנודעו כמטרונים (אם של 'משפחה', clan), כגון אפרת, מעכה, חגלה, מלכה, שָׁרָח, או כדמות היסטורית בזכות עצמה, בשל היותה דמות חשובה בסיפורת המקראית (רבקה, תמר, עכסה).

כדי לעמוד על הקושי בדיהוי מונחים, ראו דה"א ו, יג, "וּבְנֵי שְׂמוּאֵל הַבְּכֹר וְשְׁנֵי וְאֶבְיָה", שפירש רד"ק: "ובני שמואל: הבכור וְשְׁנֵי ואביה – וְשְׁנֵי הוא יואל ושני שמות היו לו", דהיינו, רד"ק הבין את המילה 'וְשְׁנֵי' כשמו האחר של יואל, כי בדרך זו יתאים הרישום כאן לרשימה בשמ"א ח, ב, שבה מוכח כי יואל היה שם בנו הבכור של שמואל, ואילו הבא אחריו היה שמו אביה. מאלף שרד"ק לא קיבל את דעתו של ראב"ע (על במ' כא, יד, ד"ה 'את והב', בפירושו השני) הקורא את המונח הזה נכונה: "וְשְׁנֵי"⁵.

הנה דוגמה נוספת של "שם רפאים", שנוצר בנסיבות דומות מהמונח 'אחי' כאשר הוא מתייחס לאח גדול ממנו במשמעות של "האח השני של הנזכר לפניו". כך ברשימת היחס של אשר בדה"א ז, ל-לו:

- ל. בְּנֵי אֲשֶׁר: יִמְנָה וְיִשׁוּהָ וְיִשׁוּי וּבְרִיעָה וְשָׂרָח אַחֹתָם.
- לא. וּבְנֵי בְרִיעָה: חֶבֶר וּמְלִכִיאֵל הוּא אָבִי בְרוּת (בְּרִוִית).
- לב. וְחֶבֶר הוֹלִיד אֶת-יִפְלָט וְאֶת-שׁוֹמֵר וְאֶת-חֹתָם וְאֶת שׁוּעָא אַחֹתָם.
- לג. וּבְנֵי יִפְלָט: פֶּסֶד וּבְמַהֲלָ וְעִשְׁוֹת אֵלָה בְּנֵי יִפְלָט.
- לד. וּבְנֵי שְׁמֵר אַחִי וְרוּהֶגָה (ק' וְרֶהֶגָה) יחבֵה (ק' וְחֶבֶה) וְאַרְס.
- לה. וּבֶן-הַלֵּם אַחִיו: צוֹפַח וְיִמְנָע וְשִׁלְשׁ וְעַמֵּל.
- לו. בְּנֵי צוֹפַח: סוּחַ וְחַרְנָפֶר וְשׁוּעָל וּבְרִי וְיִמְרָה.

ברשימה זו אנו מבחינים בדרכו של רושם היוחסין. ראשית, הוא לא נמנע מלהביא כמה צורות לאותו שם אדם, למשל: יִשׁוּהָ וְיִשׁוּי (פס' ל; אך ראו גם בר' מו, יח),⁶ שׁוֹמֵר וְשְׁמֵר (פס' לב, לד), בְּמַהֲלָ וּבֶן-הַלֵּם (פס' לג, לה). הוא מציין את האחות אחרי הבנים:

5 או פירושו: "וְשְׁנֵי", והווי"ו לחבור. וכל זה למה, שלא נמצא וי"ו שרש בראש המילה, רק המילה ווי' העמודים' (שמ"ל כז, ז); רק נמצא תחת הוי"ד כמו 'ולד' (שמ"ב ו, כג)". (תחילה - כפירוש ראשון - קורא ראב"ע את המילה על פי הניקוד במסורה ומונה אותו יחד עם שמות לא עבריים נוספים בתנ"ך).

6 ראו גם מ' צפור, תרגום השבעים לספר בראשית, רמת-גן תשס"ו, עמ' 568-569.

וְשָׂרַח אַחֹתָם; שׁוּעָא אַחֹתָם (פס' ל, לב). ייתכן ש**חותם** (בן חבר) (פס' לב) הוא כפל (conflate) של "אחותם" הסמוכה, ואינו אלא שם רפאים שנוצר כהידמות ל"אחות" הסמוכה. הרשימה מדגימה יפה את טענתנו לגבי המילה "אחיו" (ו) "כמונח טכני הנועד לציין את האח השני באותו דור: **שׁוּמֵר** הוא הבן השני של **חָבֵר** (פס' לב) ואחיו הצעיר של **יַפְלֹט**. לכן כשהוא נזכר שוב כשֶׁמֶר, הוא אמור להיות מצוין כ"אחיו" של הבכור יפלט (פס' לב, לד). אולם בפס' לד, המעתיק הבין "אחיו" כשם של אח אחר והעביר את האות ו"ו לשם הבא "רהגה"! אבל בפס' לה ציין נכון את בן-הולם (הוא **בְּמַהֵל**) כאחיו של פסך בן יפלט.

לדעתי יש עוד דוגמה של שיבוש המונח "אחיו" שזיהו כשם עצם פרטי ברשימת היחס של מנשה (דה"א ז, יד-ט). בשעתו ציינתי (דמסקי 1982), שלפי גרסת בעל דברי הימים, שלושת בתי האב המערביים שנתרו לאחר הכיבוש האשורי (720 לפנה"ס ואילך) היו: (1) אֶשְׂרָיָאל (ז, יד); (2) חפר, המיוצג על ידי מְלָכָה (במ' כז, א = 'המלֶכֶת', דה"א ז, יח) בת צלפחד; (3) שמידע (ז, ט). ברשימות השבטיות המלאות של מנשה המופיעות בספרי במדבר (כו, כט-לג) ויהושע (יז, א-ג)⁷ הם רשומים לפי הסדר (3), (5), (6). לפי דעתי, הסדר החדש שבס' דה"י משקף את המציאות של מי ששרד לאחר הגליית רוב השבט על ידי האשורים. בעל דברי הימים הציב את צלפחד בתור "השני" (ז, טו). אם כך, על רקע הרשימות הקדומות והמלאות, היינו מצפים שיושם לב שגם שמידע היה אח מדרגה ראשונה, ועל כן ישים בעל הרשימה את שמידע בתור "השלישי" (השוו רשימה מעין זו: דה"א ב, יג-טו), או ירשום אותו בפס' יט בפשטות "שמידע אחיו". לכן נראה לי שהשם המיוחד במינו אֶחָיו⁸, שהוא לכאורה שם בנו הבכור של שמידע, הוא טעות מעתיק במקום "אחיו", ואינו אלא שם רפאים, ויש לקרוא ו"ו במקום האות נו"ן. שתי האותיות ו/ו דומות זו לזו הן בכתב העברי הקדום (דעץ) והן בכתב המרובע (האשורי) המאוחר יותר.

אין ספק שרשימות היחס המקראיות מורכבות ומתייחסות לקשרי משפחה ובתי-אב המשתנים במשך הדורות וגם אינם מוזכרים בסיפורת המקראית; וייתכן שיש ביניהם קשרים בעייתיים ואפילו אסורים. לדעתי, דוגמה מאלפת לקשרי משפחה מורכבים כאלה יש בדה"א ב, כד:

---

7 השוו יהו' יז, ב ויהי לבני מְנַשֶּׁה הַנּוֹתָרִים לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבָנֵי (1) אֲבִיעֶזֶר וְלְבָנֵי (2) חֶלֶק וְלְבָנֵי (3) אֶשְׂרָיָאל וְלְבָנֵי (4) שִׁכְם וְלְבָנֵי (5) חֶפֶר וְלְבָנֵי (6) שְׁמִידַע אֵלֶּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה בֶן-יִסְחָר הַזְּכָרִים לְמִשְׁפַּחְתָּם. ג וְלְצִלְפַּחַד בֶּן-חֶפֶר בֶּן-גִּלְעָד בֶּן-מְכִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה לֹא-הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם-בָּנוֹת וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בָּנוֹתָיו מִחֵלָה וְנָעָה חֲגֵלָה מְלָכָה וְתָרְצָה. וּבִס' בַּמְדַּבֵּר כֹּז בְּשִׁינוּיִם קָלִים: ל: אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד לְאִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֶלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי. לֹא וְאֶשְׂרָיָאל מִשְׁפַּחַת הָאֶשְׂרָאֵלִי וְשִׁכְם מִשְׁפַּחַת הַשְּׂכָמִי. לֹב וְשְׁמִידַע מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידַעִי וְחֶפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶפְרִי. לֹג וְצִלְפַּחַד בֶּן-חֶפֶר לֹא-הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם-בָּנוֹת וְשֵׁם בָּנוֹת צִלְפַּחַד מִחֵלָה וְנָעָה חֲגֵלָה מְלָכָה וְתָרְצָה. לֹד אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה ...

8 פס' יט ויהיו בני שמידע אחיו ושכם, ולקחי ואניעם.

ואחר מות-חצרון בְּכֹלֵב אֶפְרָתָה וְאֵשֶׁת חֲצָרוֹן אֲבִיהָ, וְתֵלֵד לוֹ אֶת-אֲשָׁחור אָבִי תִקְוֵעַ.⁹

ברם, מן האמור בדה"א ב, יט: "ויקח-לוֹ כָּלֵב אֶת-אֶפְרָתָה, וְתֵלֵד לוֹ אֶת-חֹר", ושוב ב, נ: "אֵלֶּה הָיוּ בְנֵי כָלֵב: בֶּן-חֹר בְּכוֹר אֶפְרָתָה שׁוֹבֵל אָבִי קְרִית יַעֲרִים". ברור שכלב היה קשור בקשר נישואין עם אפרת והיו להם כמה צאצאים, ובהם אשחור (דה"א ב, יט; ד, ד-ה). נוכח רשימות יחס אלה שבהן התייחסות לנישואי כלב עם אפרת, אני סבור שיש לקרוא את הפסוק הנ"ל: "ואחר מות חצרון, ב[א] כלב [אל] אפרתה, אשת חצרון אביה[ו], ותלד לו את אשחור אבי תקוע" (דמסקי 1986, 54). במקרה זה, החלפת המונח המקורי המשוער 'אביהו' בשם פרטי 'אביה' נראה אולי כניסיון מכוון להסתיר את מה שנחשב לנישואין אסורים (עם ארוסת אביו!), ואפילו בגדר גילוי עריות (ראו דב' כג, א; כז, כ). יצירת שם רפאים נקבי "אביה"¹⁰ מתוך התואר 'אביהו', הייתה דרך אלגנטית לחמוק מפרשה מביכה בפוטנציה.

אביגדור - פרשנות מחודשת של טקסט ויצירת זהות חדשה

כבר ציינתי לעיל איך איבדה הסוגה של רשימות יחס שבטיות את הרלוונטיות המקורית שלה בעקבות שינויים היסטוריים. הדוגמה האחרונה של "אביה" מצביעה על השימוש בשם עצם פרטי כאמצעי להבהרת טקסט קשה. נראה אפוא ש'שם' מסוים נולד מתוך פרשנות או קריאה מחודשת, ואפילו מביא להבנה חדשה של הטקסט המקראי. דוגמה טובה לתופעה זו היא השם העברי המאוחר אביגדור. ה"שם" מופיע בהקשר של תיאור של אחת המשפחות של שבט יהודה (דמסקי: 2009):

וְאֵשֶׁתוֹ הִיְהִדְיָה יְלִדָה אֶת-יְגִדָה אָבִי גְדוֹר וְאֶת-חֲבֵר אָבִי שׁוֹכוֹ וְאֶת-יְקוֹתֵיאל אָבִי גִנּוֹחַ; וְאֵלֶּה בְנֵי בְתֻלָּה בַת-פְּרָעָה אֲשֶׁר לָקַח מְרֹדֶד (דה"א ד, יח)

לפי פשוטו, ירד הוא "אבי", כלומר ראש בית אב או מייסד המשפחה, ביישוב בשם גדור (יהושע טו, נח). גדור מזוהה עם תל ג'דור הנמצא בתוך הכפר בית אומר שמדרום לכפר עציון ומצפון לבית צור (היום כרמי צור בהרי יהודה). בדורות מאוחרים כבר לא הבינו את המשמעות המקורית של המונח 'אבי'. כאן נכנסה הפעילות היצריתית של המדרש והעניקה לטקסט משמעות חדשה. פרשנות חז"ל מצאה ברשימות של שבט יהודה הזכרות לדמויות חשובות בסיפור יציאת מצרים, דוגמת כלב (דה"א ד, טו) וחור (ד, א, ד). על בסיס זה גילה המדרש פנים חדשות לדמויות אחרות מספר שמות. לפי המדרש,

9 וכן תורגם הפסוק אצל- New Jewish Publication Society :

After the death of Hezron in Calebephrathah, Abijah, the wife of Hezron, bore Ashhur, the father of Teqoa

10 'אביה' מוכר במקרא כשם זכרי. עם זאת, אשת אחז ואם חזקיה המלך, אבי (מל"ב יח, כ), נקראת בדה"ב כט, א 'אביה'.

אפרת (ב, יט) אינו אלא שם צופן למרים אחות משה; בתיה בת פרעה היא אותה בת פרעה שגידלה את משה (שמי' ב, י); 'מרד' הוא כלב, 'שמרד בעצת המרגלים'. ואם כן, היה מקום להניח כי גם משה נמצא בתוך האשכול הזה של הדמויות המופיעות כאן, לפי המדרש, בשמות מוצפנים. ואכן, המדרש מזהה את משה עם השם החדש 'אביגדור' (מגילה יג ע"א).¹¹ זיהוי זה של משה ראוי לציון משום שהוא מתעלם מן העובדה שאותה רשימת יוחסין בדה"א ד, יח היא של מטה יהודה ולא של לוי – שבטו של משה.¹² כמו כן, פרשנות זו משנה ואפילו מבטלת את המשמעות של המרכיב 'אבי', שמובנו המקורי "ראש בית אב של יישוב מסוים", ויוצרת שם עברי חדש – אביגדור. מעבר ליצירת שם חדש, שינוי זה מסמל שינוי מהגדרה של זהות אישית, שהייתה קשורה בימי בית ראשון למסגרת השבטית, לזהות כלל לאומית שהחלה לצמוח בתקופת הבית השני.¹³

נעבור עתה לספרים אחרים שנערכו או קיבלו פירוש חדש בימי בית שני במהלך הקנוניזציה.

'ינון' - טעות מעתיק

השם העברי ינון הוא דוגמה ל'שם רפאים' שברור עתה כיצד נולד: הפועל היחידאי 'ינון', שברגיל מתורגם על פי ההקשר כ'יתקיים' (רד"ק), ומופיע בתה' עב, יז, כברכת אריכות ימים למלך שלמה (פאול 1972):

יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם
וַיִּתְבָּרְכוּ בוֹ
לְפָנֵי־שָׁמַשׁ יִנּוֹן (כך כתיב; קרי: יְנוֹן) שְׁמוֹ
כָּל־גּוֹיִם יֵאָשְׂרוּהוּ

11 דרשות ברוח זו יש במקורות מדרשיים שונים. ברובם כבר נמצא השם 'אביגדור' כמילה אחת. כמו כן, לפיהם גם שמות אחרים הנזכרים ברשימת יחס זו מבוארים כשמותיו הנוספים - ומוטב, כינוייו - של משה, ומצורפים הסברים דרשניים לפשר הכינוי. כך למשל: 'אבי סוכו' - אביהם של כל הנביאים (ה'סוכים' - חוזים). ראו בעיקר ויקרא רבה פרשה א, ג: מהדורת מרדכי מרגליות (ירושלים, תשי"ג): ז-יג; סנהדרין יט ע"ב.

12 אכן, רשימות היחס בדה"א סבוכות ביותר ואף סותרות. חז"ל דנים במקצת מן השמות והמשפחות, אך פתרוניותיהם הם בדרך הדרשנות, כגון זיהוי שני שמות כאילו הם אותו אדם "אליהו הוא פינחס", לפי העיקרון הספרותי של "האישיות הנזילה" (fluid personality). על תופעה זו ראה גם י' היינמן, **דרכי האגדה**,³ ירושלים 1970, עמ' 28.

13 למשל באסתר ב, ה: **אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשֵׁן הַבַּיְתָה וְשְׁמוֹ מְרֻדְכָי בֶן יְאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי**. מרדכי מייצג את המעבר מזהות שבטית, כ"איש ימיני", לזהות חדשה, כלל לאומית, כ"איש יהודי" - בן העם היהודי.

בפסוק זה מהדהד פס' ה באותו פרק:

יִירָאוּךָ עַם־שָׁמַיִם   וְלִפְנֵי יְרַח דְּדוֹרִים

ללא ספק, מכל הבריאה כולה, הירח והשמש הם הממחישים אריכות ימים ונצחיות.¹⁴

הצורה היחידאית יִנוֹן, בעתיד, נגזרת מהשורש המשוער נו"ן. נהוג היה לבארו מתוך הקשר במשמעות של 'להאריך ימים', ומקובל לקשור אותו לשם העצם "נין" המציין המשכיות ונצחיות – תמיד בצירוף "נין ונכד" (בר' כא, כג, יש' יד, כב, איוב יח, יט).¹⁵ ברם, למסקנה אחרת מוליך אותנו הדמיון ללשונה של נוסחת הברכה לבית דוד בתהלים פט, לד-לח:

יָרְעוּ לְעוֹלָם יְהוָה   וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נֹגְדִי
כִּירַח יִכּוֹן עוֹלָם   וְעַד בְּשַׁחַק נֶאֱמָן
(סְלָה)

גם כאן הברכה מזכירה את השמש והירח כסמל לנצחיות, אך בו מופיע הביטוי "כירח יכון (ל)עולם", דהיינו יתקיים לנצח.¹⁶ ובדומה לזה הברכה בכתובת הפניקית של ארתוד:

šm 'aztwd ykn km šm šmš wyrh

שתרגומו לעברית: שם ארתוד יכון כמו השם של השמש והירח (דונר ורוליג 1964: 33-43; יונגר 2000: 150).

יש אפוא לשער שהפועל "יכון" בתה' עב, יז אינו אלא טעות העתקה תמורת "יכון": יעמוד על מכונו, יתקיים לעד.

לדיון האקדמי הזה כבר קדם דיון תלמודי (סנהדרין צח ע"ב) אודות שמו של המשיח. תלמידיו של רבי ינאי שרצו להעניק לרבם כבוד והילה משיחית למדו מפסוק יז, "יכון שמו", כי שמו של המשיח הוא ינון (שממנו נגזר כביכול שמו של רבם, ינאי). הפועל בעתיד הפך לשם עצם פרטי, ומבחינה תחבירית לנושא המשפט (השוו מל"א יג, ב), וכך נולד שם עברי חדש הרווח בימינו: ינון.

14 "לפני שמש" ו"לפני ירח" - כל זמן שהשמש והירח קיימים.

15 פירושן המדויק של שתי המילים הללו אינו ברור. פרשני ימי הביניים ראו בהן משמעות כללית של 'צאצאים'. החלו לבאר את המונח 'נכד': 'שילש', 'בן-הבן'. בימינו רווח השימוש במילה 'נין' לציון הדור הרביעי, והרי במקרא תמיד נזכר 'נין' לפני 'נכד'.

16 השוו תה' צ, י, ועוד.

חן - טעות בהבנת מונח לועזי

רצוני להציע שמה שנראה כשם פרטי, 'חן' (עם הקידומת למ"ד) בזכ' ו, יד: "הַעֲטַרְתָּ תְּהִיָּה לְחֶלֶם וְלִטּוֹבִיָּה וְלִידְעִיָּה וְלִחֶן בְּנֵי־צִפְנִיָּה לְזִכְרוֹן בְּהִיכַל ה'", הוא למעשה שם עצם או תואר שאול מהארמית (והלמ"ד היא חלק מן המילה): 'לחן', שמשמעו "משרת (של המקדש)" (דמסקי 1981). אכן, השם 'חן' יכול להיות צורה מקוצרת של השם חנו, חנניה, או אפילו חניבעל. אף על פי כן, האמור קודם לכן בפסוקים י-יא בעניין העטרות מעלה השערה אחרת:

לְקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה מִחִלְדֵי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה, וּבָאֵת אֶתֶּה בַּיּוֹם הַהוּא
וּבָאֵת בֵּית יֵאֲשִׁיָּה בְּנֵי־צִפְנִיָּה אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל, וְלִקְחֹתָ כֶּסֶף־וְזָהָב וְעִשִׂיתָ עֲטָרוֹת

כאן במקום 'חן' בן צפניה' מופיע השם של הכוהן הממונה על אוצר בית ה', 'יאשיה בן צפניה'. משום כך אני סבור ש'לחן' היה תוארו: משרת בתפקיד שומר הבגדים והאוצרות של המקדש, והוא זה שטיפל בעשיית העטרות הנזכרות בפסוק יא. התואר 'לחן' הוא צורה עברית של המונח האשורי (א) לַחְחָן (alḥḥianu) פקיד המקדש, ושל התואר הארמי 'לחנא' של הממונה ששירת במקדש היהודי ביב שבמצרים בתקופה הפרסית (המאה החמישית לפנה"ס); המונח הזה נראה יצא משימוש מאוחר יותר בתקופה ההלניסטית והוחלף במונח "על המלבוש", משנה שקלים ה, א). נראה לי אפוא שהמילה 'לחן' בזכ' ו, יד מציינת את תוארו או את תפקידו של יאשיה כאוצר המקדש בירושלים, ואליו הובאו התרומות הנזכרות בפסוק י - שלא כמקובל בפרשנות ימי הביניים ובפרשנות החדשה, שזהו שם אחר, 'חן', של אותו יאשיה, בתוספת למ"ד כאות יחס.¹⁷

מלאכי - כשם לנביא אנונימי

הספר האחרון בתרי-עשר, מלאכי, פותח בכתובת: "מִשָּׂא דְבַר־ה' אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מְלֶאכִי". בספרות חז"ל ובפרשנות היהודית של ימי הביניים נתפסה המילה 'מלאכי' כשמו של הנביא. אולם בתרגום השבעים מתורגם: ἐν χερσὶ ἀγγέλου αὐτοῦ, 'ביד מלאכו' (כלומר שלוחו). אם כן, על פי התרגום זהו תוארו של האיש, 'שלוחו', ולא שמו.¹⁸

17 כנראה, בצורה המוצעת (ל'לחן') חסרה אות היחס למ"ד בגלל הפלוגרפיה. ראה גזניוס המצביע על תופעה כעין זו בפרקי נבואה אחדים: יש' מב, כב; יחז' לט, מד; איוב לד, י. במקראות הללו יש תקבולות בשתי צלעות של פסוק, אך בצלע השנייה חסרה מילת היחס שהייתה אמורה לחזור (Gesenius, # 119hh). בפסוק הנידון, זכ' ו, יד, יש סדרה של ארבעה שמות עם אותה אות יחס, דבר המגביר את האפשרות שאות היחס תיפול במילה האחרונה, בייחוד כאשר מילה מתחילה באותה אות (למ"ד) כמו אות היחס.

18 פרופ' צפור העמידיני על כך, שבכתבי היד השונים של ספר מלאכי, הספר נקרא Mallachias - ולא במילה הקשורה עם ἄγγελος; וכך בכל מקום. השם או הכינוי 'מלאכי' אינו מופיע עוד בספר. אם זהו

וכך אכן מבארים פרשנים רבים מן התקופה החדשה. מכאן שייטכן שהשם מלאכי, הרווח במשך הדורות האחרונים, הוא שם רפאים, ולמעשה אינו אלא כינוי שיצר עורך מאוחר כתווית זיהוי לאוסף נבואות אנונימי. כפי הנראה נוצר השם על פי מלאכי ג, א: "הֲנִי שֵׁלַח מִלְאָכִי וּפְנֵה-דְרֹךְ לְפָנָי"¹⁹.

מלבד שני שמות העצם 'מלאך' ו'מלאכה', הנגזרים מהשורש לא"כ שהוראתו 'לשלוח', אין במקרא שמות ופעלים או שמות פרטיים נוספים בעברית מן השורש הזה.²⁰ רוב השמות העבריים המקראיים הם בצורה של משפט עם נושא (בדרך כלל הוא שם אלוהי או כינויו בראשו או בסופו) + נושא בצורת פועל או שם עצם (ירמ-יהו, יהו-רם), אכן, התצורה של שם פרטי עם הסיימת של גוף ראשון קיימת אבל אינה שכיחה כל כך; השוו למשל כפועל נטוי: שאלתיאל (דה"א ג, יז), או שם מורכב ובו שם עצם בנטייה: 'אליהועיני' או 'אליועיני' (=עיני אל ה', דה"א כו, ג) שהפך להיות שם פופולרי מתקופת בית שני.²¹ כמו כן, במאגר החותמות מסוף תקופת המלוכה נמצאו השמות 'עמדיה' (ה' עמדי), ו'עמנויהו' (ה' עמנו; אביגד וסאס 1997, 45-65). כמו כן, שם ידוע בגוף ראשון רבים הוא עמנואל (יש' ז, יד). בסיכומו של דבר, יש מקום לסברה שהשם 'מלאכי' הוא שם רפאים שנוצר כדי לתת זהות לאוסף נבואות אנונימיות. התופעה של אוסף אנונימי של נבואות שצורף בתהליך העריכה בימי בית שני לספרים אחרים ידועה, דוגמת פרקי ישעיה מ-סו שנוהגים לכנות "ישעיהו השני", וקבוצת פרקי זכריה ט-יד הידועים בכינוי "זכריה השני".

במאמר זה ניסיתי להצביע על תופעה אונומסטית שכינית "שמות רפאים", כלומר שמות עבריים מדומים שנוצרו בימי בית שני בתהליכי הקונויציה של ספרי המקרא תוך התמודדות עם בעיות טקסטואליות. רוב השמות הנידונים התקבלו כשמות חדשים בהצטרפותם למאגר העשיר של השמות העבריים שהמשיך להתפתח בתקופה הקדומה (אילן, 2002, 2008, 2011, 2012).

המקור לכינוי, נצטרך לומר שהעורך כתב בכותרת: 'דבר ה' ביד מלאכו' - ולא 'ביד מלאכי'. ואילו להלן בפרק ג, א, המדבר הוא ה', ובאותו הקשר הכינוי בגוף ראשון, 'מלאכי', מתאים.

19 לפי פשוטו: שלוחי; השוו חגי א, יג: "וַיֵּאמֶר חָגִי מִלְאָךְ ה' בְּמִלְאָכֹת ה' לְעַם לְאֹמֶר...". ראו גם שמ' כג, כ: "הֲנֵה אֲנֹכִי שֵׁלַח מִלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשַׁמְרֵךְ בְּדֶרֶךְךָ"; שם כג: "כִּי יֵלֶךְ מִלְאָכִי לְפָנֶיךָ"; לב, לד: "הֲנֵה מִלְאָכִי יֵלֶךְ לְפָנֶיךָ". ראו סמית 1960, עמ' 9-11.

20 פרופ' חנן אשל ז"ל הפנה אותי בזמנו לכתובת בכתב עממי המופיעה על ידיית של כד מתל ערד, שלמרות קצת קשיים ניתן לפענח אותה כ'מלאכי' (אהרוני 1975, 110, הערה 9), אבל קריאה זו אינה נראית לי.

21 ראו רשימת אנשים שונים בעלי שם זה: מ"צ קדרי, **מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו**, רמת-גן תשס"ו, עמ' 44.

'מונדגרין' (Mondegreen)

בה בשעה שכל הדוגמאות הללו של 'שמות רפאים' שמצאתי במקרא נובעים ביסודם מבעיות טקסטואליות, אם בשל טעות מעתיק, אי הבנה של מונחים, או מתוך פרשנות מחודשת מגמתית, קיימת תופעה אוניברסלית נוספת של יצירת שמות שמן הראוי להזכיר. יש שמות שנוצרו מתוך מילים שבוטאו שלא כהלכה בעת קריאה או השמעה בקול, או שהובנו שלא כהלכה. נפתלי קדמון (2000: 90), בפרק המוקדש ל"הומור במתן שמות מקומות", מספר כיצד אי ידיעת השפה הערבית גרמה ליוצרי מפות בריטיים לרשום מקומות רבים במה שהיה אז ארץ ישראל המנדטורית בשם מוש'ריף, מוש'ריפה ומוש'ריפה. המילים הללו היו יכולות להיחשב טופונים (שם מקום) במשמעות 'מצפה', 'תצפית', 'מקום גבוה', 'רמה', שנגזר מהשורש הערבי شرف (ש'רופה). ברם, כפי שמבאר קדמון, הממפים הבריטיים פשוט לא הבינו את דברי מוסרי המידע הערבים, שכאשר נשאלו מה שם המקום היו עונים مش عارف 'מוש-עאריף' (אינני יודע)!

וכאן אנו מדברים על קטגוריה אונומסטית המאופיינת ביצירת שמות מתוך טעות בהאזנה לטקסט. לכמה מן הטקסטים שבהם נחשפת תופעה זו הייתה הילה דתית, כמבטאי רעיונות נעלים, או בשל שימוש שהם עושים במה שנתפס כלשון ארכאית. בדרך של הפיכת מילה כזאת לשם פרטי, הביטוי נעשה מובן – כמובן בטעות – לאוזנו של השומע. תופעה זו זכתה למונח "מונדגרין". המונח הוטבע על ידי הסופרת האמריקאית סילביה רייט (1954) והוא מבוסס על שורה משובשת בבלדה הסקוטית 'האציל הטוב או'מורי' ("The Bonnie Earl O'Murray"):

Ye Highlands and ye Lowlands,
Oh were hae ye been?
They hae slain the Earl Amurray (!)
and *Lady Mondegreen*

השורה האחרונה שנשמעת: "שהרגו את האציל של מורי ואת לידי מונדגרין", היא טעות שמיעה. במקורה הייתה: "and laid him on the green", "והשכיבו אותו על הדשא", אולם הבינו שגם "אשתו" (Lady) נרצחה יחד אתו. וכך צץ שם חדש: Lady Mondegreen – "גברת מונדגרין".

רייט הוסיפה דוגמה משעשעת אחרת של אמירה עממית ובה שם פרטי - אך המקור לה הוא שיבוש מתוך פסוק בתנ"ך:

'Surely Good Mrs. Murphy shall follow me all the days of my life'

שיבוש של תה' כג, ו:

"Surely goodness and mercy shall follow me all the days of my life"²².

ובמקור: אֵךְ טוֹב וְחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל-יְמֵי חַיִּי.

דוגמה נוספת היא השם Harold שנשמע מתוך לשון התפילה בכנסייה האנגליקנית:

"Our Father who art in Heaven, Harold be Thy name" (על פי מתי ו, 9; לוקאס יא, 2-4), שצריך להיות באנגלית: hallowed be Thy name ('יתקדש שמך'). זוהי טעות הבנה של המשפט שמקורו הוא בערך היהודי 'קידוש השם' (הולץ, 1964).

לסיכום, אספתי כאן קבוצה קטנה של שמות עבריים מוכרים, המופיעים למראית עין במקרא, ובחזרתי לקרוא להם 'שמות רפאים' – היינו: כאלה שבמקורם אינם שמות אלא נוצרו מתוך טעות של העתקה (כגון 'ינון'), של פרשנות מוטעית לטקסט שהפך עם הזמן לבלתי ברור ('אביגדור', 'אביה', 'מלאכי'); של אי הבנת מונח שאול מהלועזית ('לחן'), ושל מה שנראה כקריאה מוטעית של מונחי שארות ('ושני', 'אחי' 'אחין', 'חותם'). שמות מקראים מדומים אלה, בחלקם, הפכו להיות חלק מאוצר השמות היהודיים לדורותיו.

מפתח ביבליוגרפי

- אביגד וסאס. 1997. Avigad, N. and Sass, B. (1997) *Corpus of West Semitic Stamp Seals*. (Jerusalem: Israel
- אהרוני. 1975. Aharoni, Y. (1975) *Arad Inscriptions*. (Jerusalem: Bialik Institute).
- אילן. 2012-2002. Ilan, T. (2002-2012) *Lexicon of Jewish Names in Late Antiquity*. 4 vols. (Tübingen: Mohr.Exploration Society).
- דמסקי. 1981. Demsky, A. (1981) 'The Temple Steward Josiah Son of Zephaniah (Zech. 6:10, 14)'. *Israel Exploration Journal* 31. pp. 100-102.

22 ברצוני להודות לפרופ' Scott Catledge על שהביא לתשומת לבי תופעה זו. מעין זה הוא השם שנחדש בתקופתנו לבנות: 'בכול' (או: 'בכל'); השם לקוח ממדרש על המילה הזאת בפסוק "וה' ברך את אברהם בכל" (בר' כד, א) שדרשו: בת נולדה לאברהם ו'בכל' שמה (הערתו של פרופ' צפור).

- דמסקי, א', 'רשימות היחס של מנשה ומיקומה של נחלת מלכה בת צלפחד',
דמסקי, א' (1982) **ארץ ישראל** טז (ירושלים: החברה לחקירת א"י), עמ' 70-75.
- 1982 דמסקי.
- Demsky, A. (1986) 'The Clans of Ephrath: Their Territory and History'.
Tel Aviv 13. pp. 46-59.
- 1986 דמסקי.
- דמסקי, א', 'הגניאלוגיה של בני אשר (דה"א ז 30-40)', **ארץ ישראל** כרך 24
(ירושלים: החברה לחקירת א"י), עמ' 68-73.
- 1993 דמסקי.
- Demsky, A. (1997) 'Names and No-Names in the Book of Ruth'. In A.
Demsky, et.al. (eds.) *These Are the Names: Studies in Jewish Onomastics*
1 (Ramat-Gan: Bar Ilan University Press). pp. 27- 37.
- 1997 דמסקי.
- Demsky, A. (1999) 'Double Names in the Babylonian Exile and the
Identity of Sheshbazzar' In A. Demsky (ed.), *These Are the Names:
Studies in Jewish Onomastics* 2 (Ramat-Gan: Bar Ilan University
Press). pp. 23-40.
- 1999 דמסקי.
- דמסקי, א', 'בתייה בת פרעה וקרוביה בנחלת יהודה (דה"א ד 15-20)', **עיני
מקרא ופרשנות** ט, עמ' 427-435.
- 2009 דמסקי.
- Demsky, A. (2011) "'Ghost Names" in the Bible'. In A. Demsky (ed.),
These Are the Names: Studies in Jewish Onomastics 5 (Ramat-Gan:
Bar Ilan University Press). pp. 119-129.
- 2011 דמסקי.
- Demsky, A (2016) 'Biblical Names'. In C. Hough (ed), *The Oxford
Handbook of Names and Naming* (Oxford: Oxford University Press),
pp. 170-171.
- 2016 דמסקי.
- Donner, H. and Röllig, W. (1964) *Kanaanäische und Aramäische
Inschriften*. Vol. 2. (Wiesbaden: Harrasowitz).
- 1964 דונר-רוליג.
- Holtz, A. (1964) 'Kiddush and Hillul Hashem'. *Harvard Theological
Review* 57.2: pp. 137-140.
- 1964 הולץ.
- Kadmon, N. (2000) *Toponymy- The Lore, Laws and Language of
Geographical Names*. (New York: Vantage Press).
- 2000 קדמון.
- Younger, K.L. (2000) 'The Azatiwada Inscription'. In: Hallo, W.W. and
Younger, K.L. (eds.) *The Context of Scripture*. Vol. 2. (Leiden/Boston/
Köln: Brill). pp.150.
- 2000 יונגר.

- Levin, Y. (2001) 'Understanding Biblical Genealogies'. *Currents in Research: Biblical Studies* 9. pp. 11-46.   לוי, 2001
- Smith, J.M.P. (1960) *Book of Malachi*. (Edinburgh: ICC)   סמית, 1960
- Paul, Sh. (1972) 'Psalm 72:5 – A Traditional Blessing for the Long Life of the King'. *Journal of Near Eastern Studies* 31.4: pp. 351-355.   פאול, 1972
- Zadok, R. "On Five Iranian Names in the Old Testament", *Vetus Testamentum* 26 (1976): pp. 246-247.   צדוק, 1976
- Wright, S. (1954) 'The Death of Lady Mondegreen'. *Harper's Magazine* 209: pp. 48-51.   רייט, 1954